

על טארק חיגי ועל מקומו בשיח הליברלי המצרי

מירה צורף

זאת ועוד, בהגותם של מרביתם אין קריאת תיגר על דת האיסלאם וסימונו כגורם לנחשלותם של בני החברות הללו ובנותיה. נהפוך הוא, את השקפת עולמם הליברלית הם ביססו על קריאות חדשות ומרעננות בכתבי הקודש, הקוראן, התורה שבעל פה (חדית') והביוגרפיה של הנביא מוחמד (סירת אל-נבי) בהתאם לרוח הזמן והנסיבות המשתנות ועל פי עיקרון האג'ת'האד, שמשמעו: החופש לפסוק הלכה תוך הסתמכות ישירה על ארבעת שורשי ההלכה (אצול אל-פקה) הכוללים את הקוראן, המסורת בעל פה (סונת אל-נבי והחדית'), ההיקש (קיאס) והסכמת כלל המוסלמים (אג'מאע), כשהפוסק מפעיל שיקול דעת עצמאי הנשען על היקשים לוגיים ואינו מקבל את פסיקותיהם של חכמי הדת הקדמונים ככאלה המחייבים את הדורות הבאים; זאת בניגוד להנחה המסורתית על פיה ננעלו שערי האג'ת'האד במאה העשירית לספירה. כך, לדוגמה, ביסס קאסם אמין (1863-1908), שספריו *שחרור האשה* (תחריר אל-מראאה) (1899) ו*האשה החדשה* (אל-מראאה אל-ג'דידה) (1902) עוררו הדים ומחלוקות בתוך מצרים ומחוצה לה, את הגותו הלאומית על עיקרון טובת הכלל - המצלחה.

מצטפא כאמל (1874-1908), האידיאולוג הלאומי הפופולרי, אותו כינה אלברט חוראני "הפוליטיקאי העממי המצרי הראשון של מצרים המודרנית", ביסס אף הוא את הגותו הלאומית "על עקרונות האיסלאם הטהור ויסודותיו (אצול) הנכונים" ולא ראה כל סתירה בין קריאתו הבלתי מתפשרת לשים קץ לכיבוש הבריטי ובין הצורך לנכס את עיקריה של הציוויליזציה המערבית, שבריטניה היתה אחת מנציגותיה, במטרה להגיע לדרגות השגשוג וההתפתחות שאליהן הגיעו עמי המערב. יוצא הדופן בכלל אלה הוא אחמד לוטפי אל-סייד (1872-1963), שראה באיסלאם את הגורם המרכזי לנחשלותן של האומות המוסלמיות ובכללן האומה המצרית. אשר על כן, הפתרון אותו הציע אל-סייד היה הפרדת דת ממדינה והשתלבותה של מצרים במשפחת העמים המערביים.

המייחד את קבוצת ה"ליברלים המסורתיים" או ה"ליברלים הלאומיים" הוא העובדה שהם לא נעלו עצמם במגדלי שן אקדמיים, ספרותיים או פובליציסטיים. תחושת השליחות הלאומית שפיעמה בקרבם הובילה אותם ישירות אל "שדה הקרב" של העשייה הפוליטית: הן מצטפא כאמל והן אחמד לוטפי אל-סייד הנזכרים לעיל כוננו בשנת 1907 מפלגות פוליטיות והתייצבו בראשן: כאמל את ה"מפלגה הלאומית" (אל-חזב אל-וטני) ואל-סייד את "מפלגת האומה" (חזב אל-אמה), שניהם כיהנו כעורכי העיתונים של מפלגותיהם: כאמל כעורך 'הדג' (אל-לוא) ואל-סייד כעורך 'העיתון' (אל-ג'דידה); בשנות העשרים של המאה העשרים חברו אל שני ההוגים הללו אינטלקטואלים נוספים, ביניהם ניתן לציין את טה חסין, עבאס מחמוד אל-עקאד, מוחמד חוסיין הייכל וסלאמה מוסא. החוויה המכוננת של חבורת אינטלקטואלים זו היתה מהפכת 1919, שבעקבותיה זכתה מצרים בעצמאות בשנת 1922, גם אם היתה זו עצמאות חלקית בלבד אשר ניתן להגדירה כאוטונומיה מינהלית. בנסיבות אלה ראו האינטלקטואלים הליברלים של שנות העשרים את עיקר משימתם בחיפוש מתמיד אחר צורת השלטון האידיאלית, הסדר החברתי ההולם והמנהיג הראוי לעמוד בראש האומה המצרית.

גל נוסף של ליברלים הופיע במצרים בשלהי שנות השישים, וביתר שאת בראשית שנות השבעים, עם פטירתו של עבד אל-נאצר בספטמבר 1970. הניאו-ליברלים הללו לא היו אלא מאוכזבי מהפכת ה"קצינים החופשיים". למעשה, כבר באמצע שנות השישים התחורר כי כישלונותיה של המהפכה מרובים מהצלחותיה וכי היא הובילה את האומה המצרית אל עברי פי פחת; או אז נייעורו האינטלקטואלים מתרדמתם והחלו להביע את ביקורתם על הישגי המהפכה ועל מנהיגה. בין הדמויות

ארק אחמד חיגי נולד בשנת 1950 בפורט סעיד, למשפחה מן המעמד הבינוני-גבוה. את לימודיו לתואר ראשון במשפטים סיים באוניברסיטת עין שמש ואילו את לימודי ההמשך במינהל עסקים עשה באוניברסיטת ז'נווה. טארק חיגי הוא בעל תואר דוקטור במשפטים ותואר מוסמך במינהל ציבורי. עד שנת 1979 התמקד בקריירה אקדמית, במהלכה שימש כמרצה למשפטים ומינהל ציבורי באוניברסיטאות במרוקו ובאלג'יריה. למן ראשית שנות השמונים, עת התמנה ליועץ המשפטי של חברת הנפט "של", ועד לשנת 1996, עת התפטר מתפקידו כמנהל אזור המזרח התיכון בחברה זו, ביסס לעצמו מעמד של מומחה בינלאומי להסכמי נפט וגז. בשנים האחרונות משלב חיגי את שני עיסוקיו כאיש עסקים בעל חברה פרטית בשם "טאנא (TANA) פטרוליום", וכאיש הגות, המתמקד בכתיבתו בסוגיות הנוגעות שעל סדר היום הציבורי המצרי והאזורי-המזרח-תיכוני.

טארק חיגי נמנה עם קבוצת האינטלקטואלים הערבים, שהחלה מתגבשת בשלהי המאה העשרים, אך קולותיהם של חבריה החלו להישמע ביתר שאת לאחר אירועי ה-11 בספטמבר 2001. קבוצה זו נודעה בכינויה "הליברלים החדשים" במובחן מן "הליברלים המסורתיים", אשר פעלו בשלהי המאה התשע עשרה ובעשורים הראשונים של המאה העשרים ברחבי האימפריה העות'מאנית ובעיקר במצרים, בסוריה, בלבנון ובאיטליה. מצרים אכן הצמיחה בתקופה זאת כמה מן הבולטים שבקרב האינטלקטואלים הליברלים, שהתאפיינו בהשכלתם הרחבה, שאת חלקה רכשו במוסדות החינוך הממלכתיים המצריים, שעה שאת השכלתם האקדמית קנו באירופה ובמיוחד בצרפת. שהותם הממושכת באירופה, התחככותם האינטנסיבית עם אנשיה והיחשפותם אל תרבותה, אפשרו להם לגלות פתיחות כלפי המערב. פתיחות זאת היתה מלווה בקריאה לאמץ את נכסיה הטכנולוגיים והמדעיים של אירופה במטרה להיחלץ מן הנחשלות (אנחטאט) בה נתונה היתה החברה המצרית. על אף שמצרים היתה נתונה אותה עת תחת עול הכיבוש הבריטי (שהחל ב-1882) השכילו הליברלים המצריים להבחין בין הכרזת מאבק בלתי מתפשר בבריטניה ככובשת, השוללת ממצרים ומן המצרים את הזכות הטבעית לריבונות ולעצמאות, לבין התועלת שעשויה היתה לצמוח לאומה המצרית כתוצאה מאימוץ התרבות הפוליטית המערבית וניכוסם של הישגיה הטכנולוגיים, כל זאת בלא לוותר על טיפוח האותנטיות התרבותית והעצמתה.

בשם "העתיד" (אל-מסתקבל), אך זאת בשל התנגדות השלטונות. הוא כשל אף בהתמודדות כמועמד עצמאי בבחירות למועצת העם. אלא שעל אף הכישלונות הפוליטיים הצורכים שספג הוא המשיך לדבוק בעמדותיו. לטענתו, חייבת החברה המודרנית להיות מושתתת על ערכים של פתיחות, תבונה, סובלנות, פלורליזם, קידמה ומדע - ערכים שאינם מצויים בהכרח במורשת האיסלאם אך בה במידה אינם נוגדים אותו. פודה תבע להקנות יתר תקפות לשלושת מרכיביו של המשטר החילוני במצרים: 1. זכות האזרחות והשייכות למולדת בלא הבדל גזע או דת, 2. חקיקה, המשקפת את אינטרס הכלל והפרט, 3. שלטון אזרחי, השואב את הלגיטימיות לקיומו מן החוקה והאמון בזכויות האדם. יחד עם זאת, גרס פודה, כי הדיסהרמוניה הנוצרת כתוצאה מן המפגש בין היציב למשתנה מחייבת הפעלתו של הכלי המגשר היעיל ביותר בין הדת למציאות הגשמית הלוא הוא ה"אג'ת'האד הנאור" (אל-אג'ת'האד אל-מסתנרי). יישום השריעה ככתבה וכלשונה עלול, לדעת פודה, "להפוך את הנוצרי לאזרח מדרגה שנייה.... את שירי הזמרות לקריאה לזנות.... את המשחק בתיאטרון ובקולנוע לפריצות ואת התקשטות האשה לנוהג ג'אהילי".

חסיין אחמד אמין, דמות בולטת נוספת בקבוצה זו של ניאו-ליברלים, סיים את לימודי המשפטים באוניברסיטת קהיר ב-1953 ובשנות השבעים הצטרף לשירות הדיפלומטי המצרי. גם הוא כפודה גרס כי הונחת האג'ת'האד גרעה מן הנגישות לאמונה האותנטית ואת זאת הוא ביטא באחד מבין שלושת ספריו החשובים *מדריך למוסלמי הנוגה* (דליל אל-מסלם אל-חזין). גם מוחמד סעיד אל-עשמאוי, אשר סיים אף הוא את לימודי המשפטים באוניברסיטת קהיר ב-1954 וכיהן בתפקידים שונים במערכות התביעה והשיפוט, ובכללם ראש התביעה הכללית בקהיר ונשיא בית הדין העליון לביטחון המדינה, טען כי קיים הבדל משמעותי בין האיסלאם כדת לבין האיסלאם כפוליטיקה או כאידיאולוגיה. פתיחות לצורכי האנושות היא, לטענת אל-עשמאוי, האג'ת'האד האמיתי וכל משטר הפועל למען צדק פוליטי, חברתי ומשפטי הוא משטר איסלאמי.

תגובת הממסד הפוליטי והדתי להגותם של השלושה היתה חריפה: אמין נשלח מטעם משרד החוץ לשמש קונסול כללי בריו דה-ז'אנרו. אל-עשמאוי הוכרז על ידי אל-אזהר כ"סוטה הלכתי" וספריו נפסלו והותרו שוב להפצה על ידי הנשיא מובארכ. ואילו פודה נרצח בידי קנאים כפתח משרדו בקהיר ביוני 1992. פעולות אלה הושפות יותר מכל את חולשתו ושבירותו של השיח הרציונלי במצרים אך בה בעת הן משקפות את כושר עמידתו ושרידתו של השיח הנ"ל.

הניאו-ליברלים, שטארק חיגי הנו אחד מהם, רואים בקבוצת הליברלים בני דור המייסדים את אבותיהם הרוחניים; ואת ניתן להסיק, בין השאר, מכותרות מאמריהם ומההתרפקות על תקופתם: כך הסוציולוג ז'ר סעד אל-דין אבראהים, מייסד מרכזו אבן ח'לדון, כמוקד המאבק למען כינונה של חברה אזרחית במצרים, המביע באחד ממאמריו את הערצתו למנהיג המצרי סעד זע'לול וכך גם מיודענו טארק חיגי, המתרפק בנוסטלגיה על אחמד לוטפי אל-סייד, במאמר שראה אור ב"אל-אהראם" באוגוסט 2004 ואשר כותרתו מדברת בעד עצמה: "איכה לוטפי אל-סייד בן זמננו?" אלא שהניאו-ליברלים הללו, שלא כקודמיהם, נמנעים מעשייה פוליטית ומסתפקים בכתיבה, בהצגת עמדותיהם מעל גבי

הבולטות שנמנו עם הזרם הניאו-ליברלי היו הסופר והמחזאי תופיק אל-חכים, והסופר נגיב מחפוז, לימים חתן פרס נובל לספרות. תופיק אל-חכים חיבר בשנת 1972 מפמלט שכותרתו "ההתפכחות" (עודת אל-ועי), ובו הביע בדרך אלגורית ביקורת נוקבת על הנאצריזם ועל פולחן האישיות שטיפח נאצר: "חיסרון אחד בולט לעין בתקופה זו והוא אובדן התודעה של מצרים.... הבה נתאר לעצמנו אדם שהשתלט על בנו... הוא הבוחר את האשה שעליו לשאת, את העיתונים והספרים שהוא קורא, החדשות שהוא שומע.... אילו שירים ישיר, לאיזה קולנוע ילך, מה יאכל ובאיזו תרופה ישתמש, מי יהיו הידידים שעמם ייפגש, והאויבים שנגדם יפעל.... מה יהיה גורל הבן הזה? והרי הוא הפך לאדם שאין לו מודעות לעצמו....". מן הראוי לציין כי תופיק אל-חכים נמנה עם תומכיה של המהפכה הנאצריסטית, אך משהתפכח מן האשליה, היה לאחד ממבקריה הבולטים. ואולם, בעוד אל-חכים הרחיב עוו לפרסם את ביקורתו רק לאחר פטירתו של נאצר, פרסם נגיב מחפוז את הרומן *פטופטים על הנילוס*, שעיקרו ביקורת נוקבת על המשטר הנאצריסטי, כבר ב-1964.

הגל השני של הניאו-ליברלים כולל את פרג עלי פודה (1945-1992), חוסיין אחמד אמין (1932-) ומוחמד סעיד אל-עשמאוי (1932-). הליברלים הללו התרפקו על דור האבות המייסדים של הליברליזם המצרי והא ראה - דבריו של פרג עלי פודה בראיון שהעניק לכתב העת 'ספרות וביקורת' (אדב ונקד): "מצרים זקוקה לקאסם אמין שישחרר את האשה.... לקידום האחדות הלאומית באופן שהציגה סעד זע'לול.... ולאג'ת'האד דתי נאור נוסח טיעונו ההלכתיים של מוחמד עבדה...." תקופה זו הצטיירה בעיניהם כתור הזהב של העידן הליברלי במצרים, אשר אותו יש לשעתק. אולם בה בעת הם התקנאו באבותיהם הקדמונים על שנהנו ממועמד של הגמוניה תרבותית ואינטלקטואלית, מעמד של מורי הדור, אשר שיקף את הלכי הרוח שרווחו אותה עת במצרים ואת רוח התקופה ששררה בה עת נחשב הליברליזם לגילוי חדשני, מסעיר ומרענן, אשר הפיח רוח חיים ויצירתיות בקרב האינטלקטואלים המצרים. הניאו-ליברלים, לעומת זאת, פעלו בסביבה שבעת אכזבות ומתוסכלת כתוצאה מכישלונותיה המצטברים של המהפכה, אשר כרסמה בשיטתיות בתקפותם של ערכי מפתח כגון חוקתיות, מודרניזציה ואזרחות. אלא שעל אף השוני באקלים שבתוכו פעלו שתי

הקבוצות הללו, הרי בכל זאת קיים דמיון בולט לעין בין שני הגלים הליברליים, אשר בוכותו ראוי לכנות את הקבוצה הניאו-ליברלית קבוצת דור ההמשך. הכוונה היא לאותה הידרשות לפרשנות חדשה של ההיסטוריה, ההגות והמשפט של האיסלאם כדי לעצבו בצלמם ובדמותם של מפרשיה; ולאותה הדואליות של איתור האידיאלים בתוך האיסלאם, בד בבד עם קליטה מודעת של ערכים מחוצה לו כגון פלורליזם, זכויות אזרח, חירות הפרט, שוויון בפני החוק, הפרדת הדת מן הפוליטיקה, רציונליות, יחסיות היסטורית, קידמה ופתיחות לעולם.

המאפיין המובהק של שלושת האינטלקטואלים הנזכרים לעיל הוא היותם אינטלקטואלים מעורבים פוליטית או אינטלקטואלים דיסידנטים, בלשונם של נטל. פרג עלי פודה, סופר ועיתונאי, לא רק החזיק במשנה ליברלית סדורה אלא אף פעל לקדמה בפועל על ידי הקמתן של מסגרות פוליטיות וציבוריות, שתבעו תיקונים רדיקליים בסדר הפוליטי, המשפטי והכלכלי הקיים. פודה נכשל, אמנם, בניסיונו להקים מפלגה חדשה

המציאות, אכן, מצביעה על כך שאמצעי התקשורת החדשים שחקו את המונופול של המשטרים הערביים על המידע, הם העניקו במה לקולות אינדיווידואליים שביטאו חוסר הסכמה פומבית עם הקול הממסדי - ההצמוני

המרקע ובמתן הרצאות כשלהשתתף עומדת ה"מדיה החדשה"; הכוונה בראש ובראשונה לעיתונות האלטרנטיבית שהופיעה במצרים בשנת 2004 'תחיית מצרים' (בהדת מצר) ו'המצרי היום' (אל-מצרי אל-יום), עיתון בלתי תלוי, ליברלי, המצדד בשלום ובדמוקרטיה. כמו כן יש לציין את העיתונים 'אל-חיא' הלבנוני ו'אל-שרק אל-אוס' הסעודי,

היוצאים לאור בלונדון, ומהווים עבור הליברלים הערבים ערוץ גוסף לניסוח עמדותיהם. כך גם ערוצי הלוויין הערביים החדשים כדוגמת 'אל-ג'זירה' ו'אל-ערביה', אשר הושפעו מנורמות התקשורת המערביות ולפיכך אינם מהססים לדון בנושאים שעיקרם רפורמות והתחדשות. ערוצי הלוויין הללו, אכן, זוקפים לעצמם נקודות זכות רבות ובכללן ערעור השליטה הבלעדית של המדינה הריכוזית על המסר התקשורתי והשיח הציבורי והנחת התשתיות לתרבות פוליטית פלורליסטית יותר במרחב הערבי והאיסלאמי.

המציאות, אכן, מצביעה על כך שאמצעי התקשורת החדשים שחקו את המונופול של המשטרים הערביים על המידע, הם העניקו במה לקולות אינדיווידואליים שביטאו חוסר הסכמה פומבית עם הקול הממסדי-ההגמוני ואפשרו דיון פתוח בסוגיות פוליטיות ו חברתיות, שהצטיירו עד אז כ"פרות קדושות". דוגמה בולטת לכך הם משדרים כדוגמת ה"כיוון ההפוך" (אל-אתג'אה אל-מעאכס) באל-ג'זירה או "דיון פתוח" (חואר מפתוח) באותה תחנה, המציגים ויכוחים נוקבים פורצי גבולות בסוגיות שנויות במחלוקת.

גם האינטרנט הפך בהדרגה לכלי חשוב להפצת מידע לא מצונזר ולהבעת עמדות שהושקו או שהודרו מן השית. כך גדלה תפוצת האינטרנט במזרח התיכון מאז שנת 2000 בקרוב ל-400% והגיעה לכדי 8.6% מכלל האוכלוסייה ברחבי העולם הערבי. עד מהרה יצר האינטרנט אתרים כדוגמת "Elaph", אתר מצרי המופעל ממצרים, או "Middle East Transparent", אתר כל-ערבי המופעל מפריז, אשר סיפקו אף הם במה רעיונית לדעות ועמדות שעד כה לא באו לידי ביטוי בכלי התקשורת הממסדיים. הליברלים החדשים, מצדם, הפכו את ה"מדיה החדשה" לבמה המרכזית דרכה ובאמצעותה נתנו ביטוי להשקפת עולמם. עוד תרמה ה"מדיה החדשה" לאיחוד וירטואלי של הוגים, פעילים פוליטיים ומנהיגי אופוזיציה, שעד כה התקשו במציאת שותפי דרך וערוצי ביטוי משותפים. ואכן, שני ערוצי האינטרנט הנוכחים לעיל, חשפו קבוצה של כחמש מאות כותבים מארצות המזרח-התיכון השונות.

ישנם מקרב אלה שהקימו לעצמם אתרי אינטרנט אישיים ובהם הם מציגים את עמדותיהם ובאמצעותם הם אף מקיימים דיאלוג מתמיד עם קהלים מכל רחבי העולם הערבי והמערבי. כניסה לאתר האינטרנט של טארק חיגי ממחישה יותר מכל את הנאמר לעיל: האתר, המלווה בסמלים מצריים-פרעוניים ובמוסיקת ליל ועירה של מוצארט, מציג את קורות חייו של חיגי, בליווי תמונות מתוך אלבומו האישי והמשפחתי, לצד שלל מאמריו בחמש שפות: ערבית, אנגלית, צרפתית, רוסית ועברית וכן את הראיונות הבולטים שהעניק לערוץ הלוויין 'אל-הרה', ולערוצי

הטלוויזיה המצריים בנושאים רגישים כגון: עתיד הדמוקרטיה במצרים והפרדת מסגד ממדינה.

טארק חיגי אינו סובל מאותו דיסוננס, המאפיין חלק מקבוצת הליברלים החדשים, אשר יסודו באמונה הכנה בצורך המיידי בשינויים מרחיקי לכת בתחומי החברה, הכלכלה והפוליטיקה ברוח הליברליזם המערבי מתד גיסא, ובהתנגדות נמרצת לגלובליזציה ולנורמליזציה עם ישראל מחשש לכיבוש תרבותי מאידך גיסא. חיגי יטען כי השלום עם ישראל הנו חלק אורגני של מערכת שלמה הכוללת בתוכה את ערכי הדמוקרטיה, זכויות הפרט, חברה אזרחית, ליברליזם, רציונליות, חילוניות, מודרניות, פתיחות לעולם, כלכלת שוק ויזמות פרטית. השלום, לדידו של חיגי, הנו הכרחי לכינונה של המערכת הערכית הזאת. בנקודה זו וזה עמדתו של חיגי לזו של הסופר נגיב מחפוז, שטען עוד במחצית הראשונה של שנות השבעים כי "השלום יקר לנו ולעתידינו שכן, איננו יכולים לבנות את הציוויליזציה שלנו אלא בתנאי שלום". כמוהו גם הליברל החדש אמין אל-מהדי, (1948-) מהנדס בהכשרתו ובעליו של בית הוצאה לאור בקהיר, אשר ביטא את עמדתו בסוגיה זו בספרו *הדעה האחרת*, שתורגם לעברית בשנת 2001. בספרו טוען אל-מהדי כי לשלום ערך מוסרי, תרבותי ופוליטי. בדבריו הביקורת שלו על הנשיא סאדאת סובר אל-מהדי כי הנשיא המצרי עלה, אמנם, על דרך השלום עם ישראל אך לא השכיל לעלות במקביל על דרך הדמוקרטיה.

טארק חיגי

לפיכך, לדעת אל-מהדי, השלום הרשמי בין מצרים לישראל אינו אלא שלום מניפולטיבי, חסר רוח חיים, נעדר ממד עומק תרבותי ואין בו השתתפות עממית נרחבת.

אין כל ספק, אפוא, כי עמדותיו של טארק חיגי, כפי שהן מובעות במאמריו ובספריו, נחרצות ולעתים אף מצטיירות כבוטות. הוא איננו גרוע מלגעת בנושאים רגישים, כולל כאלה שהדיון בהם נחשב ל"טאבו", זאת על אף שהוא מודע לכך שהסוגיות שבהן הוא בוחר לדון והתייחסותו הביקורתית אליהן עלולות לערער ולעתים אף לסכן את מעמדו בתוך מצרים. על כך הוא התבטא זה לא מכבר באומרו: "יש לנו שתי אופציות בלבד: ליטול סיכונים או להפוך לכבשים".

חיגי מזהיר מפורשות כי מטרת כתיבתו היא להפוך את החברה המצרית למתקדמת יותר ולמשולבת יותר במעגלי הציוויליזציה והתרבות העולמיות וכי הוא מקדיש את מרבית עתותיו לכתיבה למען מטרה זו בלבד; זאת משום היותו ראש וראשית לכל פטריוט מצרי, הרואה לנגד עיניו את חולייה של החברה המצרית ומבקש לרפאה. לדידו של חיגי על החברות הערביות והאיסלאמיות להמיר את תיאוריית הקונספירציה הרווחת בקרבם, זו הרואה ב"אסם" חיזוני - בין אם זו ישראל, ארה"ב, מדינות אירופה או המערב בכללותו - את הגורם העיקרי לנחשלותן של החברות הערביות בכלל והחברה המצרית בפרט, בביקורת עצמית כנה ואמיתית וברפורמות מקיפות בתחומי הפוליטיקה, הכלכלה והתרבות. חיגי סבור כי "שילוב של משטרים אוטוקרטיים סגורים, מערכות חינוך מיושנות, תקשורת הנשלטת בידי המדינה והבנה מאובנת, לעתים קיצונית, של הדת - כל אלה הופכים מוסלמים וערבים רבים

לחשדנים כלפי מושג הקידמה והמודרניות, שכן, לדידם, הקריאה לאמצן היא קריאה לתלות ולאובדן הייחודיות התרבותית".
 חיגי, המצהיר כי דאגתו נתונה כל כולה לדור הצעיר המצרי, מציין כי בספרו ערכי הקידמה (The Values of Progress), המוקדש לצעיריה של מצרים, "עשיתי מאמצים עצומים להבהיר לקוראי כי המודרניזציה היא בראש ובראשונה תופעה אנושית וכי לקידמה אין זהות לאומית או דתית.... רק האזרת המקומי מסרב להאמין שהדמוקרטיה איננה אלא תוצר אנושי וזכות אנושית ולא סחורה מערבית השמורה לאנשי המערב בלבד".

הטיעון כי העימות עם הכופר הנו אחת ממטרות ההלכה האיסלאמית. במכתב גלוי שהתפרסם בעיתון המצרי 'רוז אל-יוסף', אותו הפנה חיגי לשר ההקדשים המצרי, ד"ר המדי זקוק, הוא טוען כי: "משימתנו הקדושה הנה השבת האיסלאם לדרך המתינות והפשרה, לא למען העולם אלא למען עצמנו". בה בעת מציע חיגי למדינות המערב בכלל ולארה"ב בפרט להשתחרר מן הדימוי המכליל, הרואה באיסלאם דת קנאית ואלימה ומתעלם לחלוטין מקיומו של איסלאם סובלני, מתון והומני יותר.

ניתן לראות בטארק חיגי את "איש המצפון החברתי", המקפיד על ריחוק מן הפוליטיקה. לא אחת התבטא חיגי בעניין זה וטען כי את ייעודו הוא רואה בהתוויית הדרך למדינאים ולפוליטיקאים ולא בעשייה פוליטית של ממש

כדי לחלק את הצעיר והצעירה המצרים מן הקיבוען המחשבותי בו הם נתונים, מציע חיגי לבצע רפורמות מרחיקות לכת בחינוך. לדידו, מערכות חינוך שאינן עומדות במבחן הזמן הן חוליה מרכזית בשרשרת ההרס. מערכות החינוך ברוב המדינות הערביות והאיסלאמיות, סבור חיגי, מעודדות צרות אופקים, מגבירות את תחושת הבידוד משאר האנושות, מקדמות קנאות ומניחות את היסוד הדתי למאבקים פוליטיים. זאת ועוד, רוב רובן של תוכניות הלימוד מיועדות, לדעת חיגי, לפתח מנטליות של מתן תשובות במקום העלאת שאלות, זאת בעולם בו הקידמה מונעת דווקא מכות דינמיקה של העלאת שאלות וספקות. זוהי רק אחת הסיבות,

נחרצת ומקורית במיוחד היא עמדתו של טארק חיגי בסוגיית הסכסוך הישראלי-ערבי. גם בהיבט זה משלב חיגי את השכלתו וניסיונו כאיש כלכלה ומינהל עם תפיסה מקורית בתחום יישוב סכסוכים, הכוללת לא רק את פתרון הסכסוך אלא אף את הנחלתה של תרבות השלום (ת'קאפת אל-סלאם) תוך חיסולה של תרבות השנאה. לצורך כך, סבור חיגי, יש לחולל מהפך גם בתקשורת הערבית המגויסת, המעניקה קול ומרחב לתעשיית המוות של המתאבדים. במאמר פרי עטו הנושא את הכותרת: "הסכסוך הישראלי-ערבי - לאן?" (The Arab-Israeli Conflict-Where to?) ראה אור ב-20 בנובמבר 2004 ב'אח'באר אל-יום' המצרי, מציע חיגי את הגישה המרעננת של "ניהול השינוי" (manage the change) תחת הגישה "משחק סכום אפס" (zero-sum game) שמוצתה עד תום ולא הובילה את הצדדים אלא למבוי סתום. אחד מעקרונות הגישה הוא שינוי כללי המשחק לפתרון הסכסוך שעה שמתחולל שינוי בקרב הצדדים המעורבים בו. הסתלקותו של ערפאת מן הזירה הפוליטית מהווה הזדמנות פז, לדעת חיגי, לאמץ גישה חדשה מסוג זה לפתרון הסכסוך. לאור עמדתו המתונה של אבו מאזן, כפי שביטא אותה בראיון שהעניק לעיתון הקהירי 'אל-אהראם אל-ערבי' ב-25 בספטמבר 2004 ובו הוא קובע נחרצות: "...אינני תומך באופציית ההתנגדות.... ניסינו אותה משך ארבע שנים ומה השגנו?... הריס ותו לא!... נכנסנו אל השטחים הפלסטיניים ב-1994 בשם השלום ואנו מחויבים לאופציה זו שכן אין בלתה", יש, אכן, יסוד סביר להניח, לדעת חיגי, כי גישה "ניהול השינוי" עשויה להוביל את הפלסטינים והישראלים להסכם שיחתום את עידן האיבה ויפתח עידן חדש של שלום.

במסגרת הטיפולוגיה של טיפוס אינטלקטואלים ניתן לראות בטארק חיגי את "איש המצפון החברתי", המקפיד על ריחוק מן הפוליטיקה. לא אחת התבטא חיגי בעניין זה וטען כי את ייעודו הוא רואה בהתוויית הדרך למדינאים ולפוליטיקאים ולא בעשייה פוליטית של ממש.

סבור חיגי, לדמתו הנמוכה של הסטודנט המצרי. לכך יש להוסיף את אופן התנהלותם של מוסדות ההשכלה הגבוהה במצרים, המאמצים את ההוראה הפרונטלית-ההמונית כשיטת הוראה בלעדית, את העדר הסיוע הממלכתי לצורכי מחקר והעדר מסגרות סמינריוניות לקיום דיונים ביקורתיים. כל אלה תורמים למיקומו של הסטודנט/ית המצרי/ה בתחתית הסולם ביחס לעמיתיהם בעולם.

במסה שלפנינו פורש איש העסקים והאינטלקטואל טארק חיגי את עיקרי משנתו בדרכו הייחודית, הבדייונית למחצה, כשהוא מסתתר מאחורי הפסאודונים "ידידי התמהוני", המשקף את אופן התבוננותה של החברה המצרית על אדם מסוגו, שהקדים את זמנו. כך, לדוגמה, התייחסה "האגודה המצרית לנאורות" (אל-גמעייה אל-מצרייה לתנועה), שפרג עלי פודה, הנוכח לעיל, נמנה עם מקימיה, להבחנה בין הכותב החי את תקופתו ובין זה המקדים את תקופתו וקבעה כי "זה החי את תקופתו מקדיש את כל זמנו למאבק בריאקציה... אך נותר רחוק מלהגיע אל אסטרטגיה החושבת להווה ולעתיד, זוהי משימתו של ההוגה המקדים את תקופתו". לפיכך אך טבעי, לדידם של חברי האגודה, כי הוגים שכאלה ייתקלו בשנאתם של צרי האופק, החיים בעבר ומפיקים תועלת מהשיבה לאחור. אין תימה, אפוא, שגוף זה, שנוסד ב-1987, ואשר

סוגיה חברתית נוספת המעסיקה את חיגי היא מעמדה של האשה המצרית במשפחה ובחברה. במאמרו "על אודות תרבות העליונות הגברית", אשר ראה אור ב'אל-אהראם' ב-15 במרס 2003 נוגע חיגי ישירות בנושאים שעניינם חוק המעמד האישי. מתוקף היותו משפטן בהשכלתו, מתייחס חיגי במאמרו לחוק החדש שנחקק במצרים בשנת 2000, המכונה חוק החילע, המתיר לנשים ליוזם גירושין ללא הסכמת בעליהן, אלא שהן נאלצות בשל כך לוותר מראש על דמי המזונות ואף להשיב לבעליהן את מוהרן, כך שהן נותרות בסופו של התהליך ללא בסיס כלכלי מינימלי. כדי למנוע זאת מציע חיגי במאמרו לכלול את החוק החדש בקובץ חוקי הגירושין המקובל כך שיתאפשר לנשים המבקשות להתגרש מבעליהן ליהנות מאותן הזכויות החלות על נשים שגורשו ביוזמת בעליהן. עוד מציע חיגי בהקשר זה כי בשלב התיקונים הבא יש לכלול בכל מסמכי הנישואין את זכות האשה לתבוע גירושין הן בגין פגיעה חומרית והן בגין פגיעה נפשית. חיגי מביע תקווה כי חכמי ההלכה יתמכו בחוק זה תוך שהם מבססים את תמיכתם על הנאמר בקוראן: "ולא תחזיקו בהן בחוזק יד" ובסונה של הנביא, בה מתוארים נישואיו של הנביא מוחמד לחדיג'ה כנישואין שוויוניים, שבמסגרתם התאפשר לחדיג'ה לבטל את חוזה הנישואין בכל עת שתחפוץ, תוך שהיא מציבה לנביא תנאי מוקדם על פיו לא יישא הנביא אשה אחרת על פניה.

פיגועי ה-11 בספטמבר, אשר הטביעו בחיגי חותם עמוק הובילו אותו לניסוח עמדה חד משמעית גם בסוגיית האיסלאם הואבני שהכתיב, בין השאר, יחס קיצוני ובלתי מתפשר כלפי ה"אחר" הלא מוסלמי על בסיס

על טארק חיגי ועל מקומו בשיח הליברלי המצרי

«המשך מעמ' 31»

בבחירות בינואר 2006 ומינויו של אסמאעיל הנייה לראש הממשלה וכמובן, מלחמת לבנון השנייה; ועל אף כל אלה הרלוונטיות של המאמר בעינה עומדת, ולא בשל יכולותיו של המחבר לנבא את העתיד להתרחש הן באזורינו והן בזירה הבינלאומית, אלא משום שתרחישו ותחזיותו הם בבחינת wishful thinking שלו, המשקפים את משנתו הליברלית בכללותה אך בעיקר את עמדתו המתונה בסוגיית הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

■ מירה צורף

ד"ר מירה צורף, מרצה בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת ת"א, ובחוג לשפה ולספרות ערבית במכללת בית ברל

הציב לו למטרה להיאבק בפיגור החברתי, המזין לדעת חבריו את הקנאות הדתית, בחר להתמקד בביטאונו בנושאים כגון אלה שכן, עיקר פעילותה של "האגודה המצרית לנאורות" נסבה סביב ארגון כנסים, תרגום הגות מערבית לערבית והפצת כתביהם של חלוצי הליברליזם המצרי. ואכן, עמדת המוכיח בשער וזו של המתנבא - החוזה את שעתיד להתרחש, משמשות בערבוביה במסה דלהלן, הנושאת את הכותרת: "שיחות עם ידידי התמהוני".

המאמר נכתב באוגוסט 2004. מאז ועד היום התחוללו תמורות מרחיקות לכת בזירה המזרח-תיכונית בכלל ובזירה הפלסטינית בפרט. בכלל אלה ניתן למנות את פטירתו של יאסר עראפת, בחירתו של אבו מאזן לנשיא הרשות הפלסטינית בפברואר 2005, ניצחון תנועת החמאס